

پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
دوماه‌نامه علمی - پژوهشی، سال شانزدهم، شماره ششم، بهمن و اسفند ۱۳۹۵، ۵۵-۸۰

نقد و بررسی عناوین مقالات پژوهشی رشته علوم حدیث از منظر روش‌شناسی تحقیق (مطالعه موردی مجله علمی - پژوهشی علوم حدیث)

علی حاجی‌خانی*

نوروز امینی**

چکیده

یکی از معیارهای مهم در ارزیابی مقالات علمی، اعم از پژوهشی و ترویجی، انتخاب عنوان مناسب است. صاحب‌نظران روش‌شناسی پژوهش‌های علمی معیارهایی از قبیل جزئی‌بودن، گویایی، جذابیت، اختصار، دقت، و تازگی را برای عناوین مقالات پژوهشی بر شمرده‌اند که پای‌بندی به این معیارها در انتخاب عناوین مقالات پژوهشی ضروری است. در مقاله حاضر، برای یافتن پاسخ این مسئله که نویسندگان و داوران مقالات علمی در حوزه دین‌پژوهی تا چه حد به معیارهای انتخاب عنوان توجه داشته‌اند، با روشی آمیخته از توصیف، تطبیق، و نقد، عناوین ۸۶ مقاله از مقالات فصل‌نامه علمی - پژوهشی علوم حدیث را، برای نمونه، براساس معیارهای یادشده، ارزیابی و نقد کرده‌ایم تا از این ره‌گذر، ضمن بیان میزان توجه یا بی‌توجهی مؤلفان و داوران به این معیارها، شیوه درست انتخاب عناوین علمی برای مقالات پژوهشی دینی را نیز در پژوهش‌های آتی تبیین کنیم.

کلیدواژه‌ها: روش تحقیق، اصول مقاله‌نویسی پژوهشی، نقد عنوان مقاله، فصل‌نامه علوم حدیث.

---

* استادیار دانشگاه تربیت‌مدرس تهران (نویسنده مسئول)، ali.hajikhani@modares.ac.ir
** دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تربیت‌مدرس تهران، n.amini@modares.ac.ir
تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۴/۰۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۷/۱۲

۱. مقدمه

امروزه با گسترش دانش‌ها روش پژوهش علمی نیز بسط یافته تاجایی که روش‌شناسی تحقیق دانشی مستقل شده و آثار گونه‌گونی در زمینه این دانش تألیف شده است. تأملی در عناوین برخی کتاب‌ها نشان می‌دهد که هر رشته نیازمند روش پژوهشی ویژه‌ای است؛ عناوین کتاب‌هایی چون روش تحقیق در مدیریت، روش‌های تحقیق در علوم تربیتی، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، مرجع‌شناسی و روش تحقیق در ادبیات فارسی، روش‌های پژوهش در علوم اجتماعی، روش‌های تحقیق و چگونگی ارزش‌یابی آن در علوم انسانی، و ... مؤید این مدعاست؛ مثلاً روش تحقیق در جامعه‌شناسی با روش تحقیق در روان‌شناسی یا تاریخ متفاوت است و با وجود شباهت‌هایی چند، تفاوت‌ها به قدری است که نمی‌توان آن را نادیده گرفت. پژوهش در الهیات نیز نیازمند روش تحقیق ویژه‌ای است که کم‌تر بدان توجه شده است. عموم پژوهش‌گران الهیات به صورت تجربی و با آزمون و خطا، و نه به روشی اصولی، با تحقیق در این رشته آشنا شده‌اند؛ هرچند اخیراً کتاب‌هایی چون روش‌شناسی مطالعات دینی و اصول و فنون پژوهش در گستره دین‌پژوهی هر دو از احد فرامرز قراملکی و روش تحقیق کتاب‌خانه‌ای با تأکید بر علوم اسلامی از جعفر نکونام و ... منتشر شده و نوید رویکردی علمی را در این حوزه می‌دهد، اما هنوز کارهای انجام‌نشده بسیاری وجود دارد.

یکی از فعالیت‌های سودمند این حوزه ارزیابی پژوهش‌های منتشرشده بر مبنای اصول مقاله‌نویسی علمی است، زیرا مقالات پژوهشی رایج‌ترین قالب ارائه پژوهش‌های جدید در هر دانشی از جمله الهیات است و درکنار بیان مفاهیم نظری تحقیق، مهندسی معکوس مهم‌ترین مقالات پژوهشی دینی برای آشنایی عملی پژوهش‌گران جوان با اصول تألیف مقالات علمی اهمیتی دوچندان دارد و خلاً آن امروزه در مراکز علمی دینی مشهود است؛ مثلاً پژوهش‌گران جوان به درستی می‌دانند که عنوان مقاله علمی باید دارای چه ویژگی‌هایی باشد، اما از آن‌جاکه تاکنون نقاط قوت و ضعف عنوان هیچ مقاله پژوهشی‌ای را ارزیابی نکرده‌اند، در شناسایی مصادیق دچار خطا می‌شوند و در انتخاب عنوان مقالات خود نیز خطا می‌کنند. همین مشکل در تألیف چکیده، مقدمه، و سایر اجزای مقالات نیز مطرح است و بر صاحب‌نظران لازم است، ضمن ارزیابی مهم‌ترین مقالات علمی علوم دینی، نقاط قوت و ضعف آن‌ها را به وضوح تبیین کنند تا زمینه برای ممارست بیشتر پژوهش‌گران جوان فراهم شود. ضرورت این دست پژوهش‌ها در

آن است که کامیابی در پژوهش نیازمند بهره‌گیری از فنون خاص آن است و بی‌توجهی به بایسته‌های روشی در نگارش مقالات علمی موجب ناکامی در برقراری ارتباط با مخاطبان و بیان مقصود می‌شود. در این پژوهش، با انتخاب «عنوان»، که نخستین رکن مقالات پژوهشی است، مهم‌ترین ویژگی‌های عناوین مقالات پژوهشی را مطالعه می‌کنیم و برای کاربردی کردن بحث نتایج را با مهم‌ترین مقالات تألیف‌شده و معتبر تطبیق می‌دهیم. تمرکز نویسندگان مقاله بر این مسئله است که، از منظر روش‌شناسی تحقیق، نویسندگان و داوران مقالات پژوهشی دینی چه معیارهایی را باید در انتخاب عناوین مقالات مدنظر داشته باشند؟ در این میان، برای کاربردی کردن بحث و ارائه نمونه‌هایی عینی، فصل‌نامه علمی - پژوهشی علوم حدیث، از مجلات معتبر در عرصه مطالعات اسلامی، برگزیده شده است و از میان مجلدات پرشمار آن ده شماره از شماره‌های ۳۹-۴۸ که حائز رتبه علمی - پژوهشی اند انتخاب و مجموع ۸۶ مقاله آن بررسی شده‌اند تا میزان پای‌بندی مؤلفان و داوران این مقالات به معیارهای انتخاب عنوان ارزیابی شود. مهم‌ترین پرسش‌های پژوهش چنین است:

- ویژگی‌های عنوان خوب در مقالات علمی کدام است؟

- مقالات علوم حدیث تا چه میزان در تجمیع این ویژگی‌ها موفق بوده‌اند؟

درباره اصول علمی مقاله‌نویسی آثار بسیاری سامان یافته است که از آن میان به کتاب‌ها و مقالات زیر می‌توان اشاره کرد: شیوه عملی مقاله‌نویسی (میرزایی ۱۳۹۰)، آیین نگارش مقاله علمی - پژوهشی (فتوحی ۱۳۸۹)، مبانی نگارش علمی (آخوندزاده و دیگران ۱۳۸۶)، شیوه‌های مقاله‌نویسی (علیزاده و قاسمی ۱۳۹۰)، «فرضیه کجا لازم است؟» (موسوی نسب ۱۳۹۰)، «پژوهش‌های مسئله‌محور در مطالعات ادبی» (رضی ۱۳۹۱)، «نقدی بر انتخاب موضوع و عنوان مقاله در مجله‌های علمی - پژوهشی زبان عربی» (عسکری ۱۳۸۹)، و ... .

توجه به عناوین یادشده خلأ موجود در روش‌شناسی مقاله‌نویسی در رشته الهیات را به‌خوبی هویدا می‌کند. کتاب‌های یادشده فقط به بحث‌های نظری درباره اصول مقاله‌نویسی بسنده کرده و از کاربردی کردن بحث با ارزیابی ارکان و اجزای مقالات منتشرشده خودداری کرده‌اند. از میان مقالات نیز فقط مقاله اخیر با موضوع پژوهش حاضر در ارتباط است که آن هم فقط عناوین مقالات ادبیات عرب را بررسی کرده است. بنابراین، موضوع مقاله حاضر کاری بدیع است. مهم‌ترین مزیت گفتار حاضر جزئی‌نگری و عمل‌گرایی آن است. امید که

نتایج آن در ارتقای کیفی مقالات علمی قرآنی و حدیثی راه‌گشا و پژوهش‌گران جوان را راه‌نمایی مؤثر باشد. پیشاپیش از نویسندگان محترمی که مقالات ارزش‌مندشان در این پژوهش نقد شده است پوزش می‌طلبیم و دوام توفیقاتشان را در برداشتن گام‌های علمی بلندتر در آستان ثقلین خواستاریم.

۲. معیارهای اساسی در انتخاب عنوان مقاله پژوهشی

عنوان هر اثری جلوه‌ای از هویت آن و فشرده‌ای منضبط از محتوای آن است (حری ۱۳۷۸: ۱۰). هرچند عنوان از کلماتی محدود شکل می‌یابد، اما همین کلمات مهم‌ترین رکن مقاله را شکل می‌دهند (آخوندزاده و دیگران ۱۳۸۶: ۲۶)، زیرا سردبیر و خوانندگان، پیش از هر چیز، عنوان را می‌بینند. عنوان را از موضوع، هدف، فرضیه‌ها، یا پرسش‌های تحقیق می‌توان استخراج کرد. برای تعیین عنوان مناسب باید نخست بر پرسش اصلی مقاله تمرکز کرد، زیرا عنوان باید پاسخ‌گوی این پرسش باشد که محقق چه چیزی را مطالعه کرده است. پاسخ این پرسش باید کلیدی‌ترین ویژگی‌های مطالعه را در خود بگنجانند (همان: ۲۸).

صاحب‌نظران معیارهایی برای عنوان مقاله برشمرده‌اند. شش ویژگی جزئی‌بودن، گویایی، تازگی، اختصار، دقت، و جذابیت مهم‌ترین معیارها هستند (خاکی ۱۳۹۱: ۱۰؛ عسکری ۱۳۸۹: ۹۹)، البته برخی صاحب‌نظران ویژگی‌های دیگری را نیز برشمرده‌اند؛ از جمله این‌که عنوان مقاله جمله خبری نباشد، زیرا در علم امری قطعی نداریم و جمله خبری نشان‌دهنده امر قطعی است و یا عنوان حتی یک‌بار هم در چکیده تکرار نشود و ساده و واقعی باشد (حبیبی و میرحسینی ۱۳۸۷: ۵۳)، اما می‌توان همه این موارد را ذیل شش معیار اساسی یادشده جای داد؛ مثلاً ساده و واقعی بودن عنوان می‌تواند ذیل معیار دقت قرار گیرد یا خبری نبودن عنوان می‌تواند ذیل معیار جذابیت جمع شود، زیرا عناوین خبری اغلب جذاب نیستند.

۱.۲ جزئی و محدود بودن

جزئی بودن عنوان از محدود بودن موضوع نشئت می‌گیرد و محدودیت موضوع نیز باتوجه به نوع تحقیق بررسی می‌شود؛ مفهوم محدودیت موضوع در رساله دکتری با مفهوم آن در پایان‌نامه کارشناسی ارشد یا مقاله پژوهشی متفاوت است (عسکری ۱۳۸۹: ۱۰۰).

کلی بودن عنوان دست نویسنده را در نگارش مقاله باز می‌گذارد، اما کیفیت مقاله را تا سطح مقالات مروری تنزل می‌بخشد. برای جلوگیری از این آفت می‌توان با اعمال تحدیدهایی موضوع را محدود و این محدودیت را در عنوان منعکس کرد. تعیین حوزه و محدوده زمانی یا مکانی تحقیق در محدود کردن موضوع مؤثر است (میرزایی ۱۳۹۰: ۶۱).

۲.۲ وضوح و گویایی

واژه‌هایی که برای عنوان مقاله انتخاب می‌شوند باید به محتوای مقاله اشاره داشته و واضح باشند؛ در غیر این صورت مقاله در فهرست نتایج جست‌وجوهای خوانندگان در نظام‌های نمایه‌سازی قرار نمی‌گیرد و از میزان ارجاعات به مقاله کاسته می‌شود؛ مثلاً انتخاب عنوان «یک منظومه با دو نام متفاوت» (محمدی ۱۳۹۰: ۲۳۹) برای مقاله‌ای که منظومه‌ای از خواجه‌جوی کرمانی را مطالعه کرده، که در متون کهن با دو نام همای و همایون و سام‌نامه آمده است، باعث بروز ابهام در عنوان مقاله می‌شود. مخاطبی که در جست‌وجوی مطالبی درباره منظومه همای و همایون است و از این مطلب نیز اطلاع ندارد که نام دیگر این منظومه سام‌نامه است، با مشاهده عنوان «یک منظومه با دو نام متفاوت» توجهی به آن نمی‌کند و این مقاله از فهرست مآخذ او حذف می‌شود.

یکی از عوامل ابهام در عنوان استفاده از واژه‌های غریب است؛ درک عنوان نباید برای خواننده مشکل ایجاد کند. اگر خواننده برای درک عنوان مجبور شود بیش از یک‌بار آن را بخواند یا به منابع دیگر رجوع کند، عنوان درست انتخاب نشده است (میرزایی ۱۳۹۰: ۵۸). در چنین حالتی خواننده به سبب بی‌حوصلگی یا نداشتن وقت کافی برای تتبع در منابع برای درک معنای واژه‌ای خاص از خیر خواندن مقاله می‌گذرد و مقاله از فهرست مآخذ وی حذف می‌شود؛ مثلاً عنوان «اتیمولوژی واژه مسلمان» (زنجانی ۱۳۸۶: ۱) برای مقاله‌ای که درباره معنانشناسی واژه مسلمان نگاشته می‌شود مناسب نیست، زیرا اغلب خوانندگان با مفهوم «اتیمولوژی» آشنا نیستند، البته آوردن اصطلاحات رایج در گفتمان عموم جامعه علمی رشته‌ای که مقاله بدان مربوط است، و فهم آن برای آن جامعه علمی دشوار نیست، باعث ابهام در عنوان نمی‌شود؛ مثلاً عموم متخصصان علوم قرآنی با مفهوم «ضرب قرآن به قرآن» آشنا نیستند. پس انتخاب عنوان «روایات ضرب قرآن به قرآن در ترازوی نقد» (یداله‌پور ۱۳۸۶: ۵۹) برای مقاله‌ای که مخاطبان اصلی آن عموم جامعه علمی رشته علوم قرآن است اشکالی ندارد.

یکی دیگر از عوامل ایجاد ابهام در عنوان انتخاب عبارت‌های شاعرانه است. هرچند انتخاب این‌گونه عناوین باعث جذابیت عنوان می‌شود، اما چون در آن‌ها اغلب از صنایع ادبی ابهام‌آفرینی چون ابهام و ... استفاده می‌شود، انتخاب آن‌ها برای عنوان مقالات علمی مناسب نیست (فتوحی ۱۳۸۹: ۱۶۲)؛ مثلاً انتخاب عنوان «بر مرکب خیال» (رضایی ۱۳۸۸: ۹۹) برای مقاله‌ای علمی که درباره سفرنامه‌های خیالی ادیبان است و این سبک نگارشی را تحلیل می‌کند مناسب نیست، زیرا عنوان باید طوری انتخاب شود که فهرست‌نویسان بتوانند به راحتی آن را رده‌بندی و کاربران نیز به‌هنگام جست‌وجو آن را به راحتی پیدا کنند (فتوحی ۱۳۸۹: ۱۶۲). اصولاً در مقاله‌های علمی رسایی و گویایی عنوان در مقایسه با جذابیت اهمیت بیش‌تری دارد (میرزایی ۱۳۹۰: ۶۰).

۳.۲ تازگی

مقالات پژوهشی دربردارنده نتایج پژوهشی اصیل یا رهیافتی نو به موضوعی تثبیت‌شده‌اند و اثر علمی اولیه محسوب می‌شوند. یک اثر علمی اولیه می‌بایست نخستین بیان علم باشد (حیاتی و علیجانی ۱۳۸۹: ۲۱). پس عنوان مقاله باید تا حد امکان تازه باشد. هرچند جدید بودن مسئله‌ای نسبی است، زیرا ممکن است موضوعی برای یک پژوهش‌گر کم‌تجربه تازه، اما برای استادان تراز اول یک رشته تکراری باشد (عسکری ۱۳۸۹: ۱۰۷)، اما اگر ملاک عموم جامعه علمی آن رشته باشد، این مشکل حل می‌شود. یکی از عوامل مؤثر در این زمینه ذکر پیشینه قوی در مقدمه است؛ بدین ترتیب که در مقدمه همه تحقیقاتی که مستقیم یا غیرمستقیم با موضوع مقاله ارتباط دارند ذکر و سپس نقاط قوت و ضعف هر یک بازگو شود و در پایان مزیت تحقیق حاضر و جنبه نوآوری آن با دقت تمام تبیین شود (بابازاده‌ا قدم و خانی‌کلکای ۱۳۹۲: ۱۵). در چنین صورتی مشکل تکراری بودن موضوع منتفی می‌شود.

۴.۲ اختصار

عنوان مقاله در فهرست مطالب نشریات درکنار سایر عناوین قرار می‌گیرد و باید توان رقابت با آن‌ها را داشته باشد و بتواند با حداقل کلمات بیش‌ترین اطلاعات را به خواننده منتقل کند (استاپلتون ۱۳۷۹: ۴۱). در عنوان مقاله باید از آوردن واژه‌های «بررسی ...»، «تحقیق درباره ...»، «مطالعه ...»، «نتایج حاصل از ...»، و ... تا حد امکان خودداری کرد، زیرا مقاله خود بررسی و مطالعه علمی موضوع است (فتوحی ۱۳۸۹: ۱۶۳).

یکی از عوامل تطویل عنوان کاربست واژه‌های هم‌معنی است. در این موارد باید یکی از دو واژه مترادف که بار معنایی بیش‌تری دارد انتخاب شود و سایر واژه‌های هم‌معنی حذف شوند؛ مثلاً به جای عنوان «بررسی رابطه زناشویانه و ازدواجی زوج‌های جوان تهرانی» می‌توان از عنوان کوتاه‌تر «رابطه زناشویانه زوج‌های جوان تهرانی» استفاده کرد (میرزایی ۱۳۹۰: ۶۳). برخی مجلات برای جلوگیری از این مشکل از نویسندگان می‌خواهند که برای مقاله خود به ترتیب اولویت چند عنوان معرفی کنند تا دست‌اندرکاران نشریه گویاترین عنوان را انتخاب کنند (نکوئیان ۱۳۹۰: ۹۰). گاه نیز سردبیر از داوران می‌خواهد که عنوان پیش‌نهادی خود را ذکر کنند تا در صورت گویابودن جانشین عنوان انتخابی مؤلف شود. تعداد کلمات عنوان تابع رقم خاصی نیست؛ برخی از مجلات ده و برخی پانزده کلمه برای عنوان در نظر می‌گیرند (آخوندزاده و دیگران ۱۳۸۶: ۳۱). برخی نیز هفت تا ده کلمه را مناسب می‌دانند (حیبی و میرحسینی ۱۳۸۷: ۵۳). در برخی مجلات نیز اصل بر این است که عنوان مقاله از دو خط چاپی تجاوز نکند (ظریف ۱۳۹۳). مجله انجمن روان‌شناسی آمریکا (A.P.A.)، که یکی از معتبرترین مراکز تحقیقاتی است، تعداد واژه‌های عنوان را دوازده کلمه تصویب کرده است (سیف ۱۳۷۵: ۱۲؛ خسروجردی ۱۳۹۳). ممکن است در مواردی تقید به رقم خاصی از واژگان در عنوان باعث نارسایی آن شود. در این‌گونه موارد عنوان مقاله به دو بخش اصلی و فرعی تقسیم می‌شود (فتوحی ۱۳۸۹: ۱۶۳)، کاری که در عنوان مقاله حاضر نیز انجام شده است.

۵.۲ دقت

عنوان باید دقیقاً آن‌چه را که بررسی شده است بیان کند، نه موارد مشابه را (نکوئیان ۱۳۹۰: ۹۰)؛ مثلاً کاربست «شأن نزول» به جای «سبب نزول» در عنوان مقاله علمی نشان‌دهنده بی‌دقتی است، چون برخی صاحب‌نظران شأن نزول را متفاوت از سبب نزول می‌دانند (معرفت ۱۳۹۱: ۸۷). عنوان انتخابی نباید از محتوای مقاله عام‌تر یا خاص‌تر باشد؛ مثلاً عنوان «گونه‌شناسی روایات تفسیری امام رضا (ع)» (مصلائی‌پور و دیمه‌کار گراب ۱۳۸۹: ۴۷) برای مقاله‌ای که گونه‌شناسی، مبانی قرآن‌شناختی، و انواع رویکردها در روایات تفسیری امام رضا را بررسی می‌کند مناسب نیست، زیرا عنوان از محتوا خاص‌تر است. عنوان «باران در روایات» (رستمی ۱۳۸۹: ۱۶۰) نیز برای مقاله‌ای که به منشأ نزول باران از دیدگاه روایات می‌پردازد مناسب نیست، زیرا عنوان از محتوا عام‌تر است.

۶.۲ جذابیت

عنوان باید جذاب باشد تا در همان بار اول نظر خواننده را به خود جلب کند. عنوان مقاله مثل یک آگهی تبلیغاتی است که علاقه دیگران را به مقاله جلب می‌کند (حیاتی و علیجانی ۱۳۸۹: ۶۰). با این حال، باید توجه کرد که جذابیت باعث ازدست‌رفتن گویایی عنوان نشود (میرزایی ۱۳۹۰: ۶۰). یکی از صاحب‌نظران می‌نویسد:

هرچند عنوان باید جذاب باشد و هرگز نباید از تلاش برای برانگیختن علاقه و انگیزه خوانندگان باکی داشته باشید ... و نویسنده باید سعی کند عنوان مقاله‌اش افسون‌گر و آگاهی‌دهنده باشد، ولی دقت کنید که در دنیای احساسات گم نشوید و بدانید که دست شما در نوشتن عناوین هنرمآبانه نیز چندان باز نیست (هال ۱۳۷۸: ۴۲).

۳. میزان توجه به معیارهای انتخاب عنوان در عناوین مقالات علوم حدیث

در این جا شایسته است با بررسی عناوین تعدادی از مقالات منتشرشده در مجله علوم حدیث بحث جنبه کاربردی پیدا کند.

۱.۳ میزان رعایت محدودیت

بررسی عناوین مقالات فصل‌نامه علوم حدیث مواردی را نشان می‌دهد که معیار جزئی بودن عنوان در آن‌ها رعایت نشده است. در برخی موارد، به تبع کلی بودن عنوان، محتوای مقاله نیز کلی است. در مواردی نیز، با وجود انتخاب عنوانی کلی برای مقاله، محتوای مقاله از موضوعی جزئی سخن می‌گوید.

۱.۱.۳ مقالات دارای عنوان و محتوای کلی

برخی مقالات هم عنوانی کلی دارند و هم محتوای آن‌ها کلی است. این امر باعث شده است که بخش عمده‌ای از محتوای این مقالات تهی از نوآوری یا دارای نوآوری ناچیزی باشد؛ در حالی که، شرط اول مقالات علمی - پژوهشی داشتن نوآوری و تولید علم است (حیاتی و علیجانی ۱۳۸۹: ۲۰). برخی از این مقالات در بخش‌هایی خاص نوآوری‌هایی دارند و اگر نویسندگان بر همان بخش‌ها متمرکز بودند و از پرداختن به مباحث دیگر خودداری می‌کردند، کیفیت مقاله بهتر می‌شد. نگاهی به عناوین زیر مدعای یادشده را اثبات می‌کند:

۱. «نگاهی کلی به اسباب صدور احادیث» (شماره ۳۹)؛

۲. «فقه الحدیث از دیدگاه عرفا» (شماره ۳۹)؛
۳. «خاورشناسی و حدیث» (شماره ۳۹)؛
۴. «سیر تاریخی سبک‌های نگارشی حدیث» (شماره ۴۲)؛
۵. «حوزه حدیثی مغاربه» (شماره ۴۳)؛
۶. «پیوند تاریخ با حدیث در میان مسلمین» (شماره ۴۴)؛
۷. «تعامل مکتب حدیثی بغداد و ری» (شماره ۴۴)؛
۸. «اسناد در روایات اسلامی» (شماره‌های ۴۵ و ۴۶)؛
۹. «نگاهی به جایگاه علمی علی بن ابراهیم قمی و دوران و آثار او» (شماره ۴۷)؛
۱۰. «سیری در کتاب الوافی» (شماره ۴۷)؛
۱۱. «جامعه آرمانی در کلام حضرت فاطمه» (شماره ۴۸)؛
۱۲. «اخلاق سیاسی در رفتار پیامبر» (شماره ۴۸).

عناوین فوق اغلب از مباحث کلی حکایت دارند؛ عناوین فرعی این مقالات نشان می‌دهد که برخی از این مباحث فرعی خود قابلیت بررسی در قالب مقاله یا حتی کتابی مستقل را دارند. مثلاً برخی از عناوین فرعی مقاله نخست چنین است:

- کلیات؛
- تعریف سبب صدور حدیث؛
- معنای اصطلاحی سبب صدور حدیث؛
- علم اسباب ورود حدیث؛
- اهمیت شناخت اسباب صدور احادیث؛
- آثار و کتب مربوط به اسباب صدور احادیث؛
- اسباب صدور احادیث؛
- انواع احادیث با توجه به اسباب صدورشان؛
- احادیث دارای سبب صدور خاص؛
- احادیث فاقد سبب صدور خاص؛
- عوامل عدم نقل و نگارش اسباب صدور احادیث؛
- عوامل مخصوص هر دوره؛
- عوامل عمومی؛
- و ... .

محتوای این مقاله نه تنها دربردارنده همه مباحث اسباب صدور نیست، بلکه در همان مباحث مطروحه هم کلی‌گویی شده است؛ مثلاً عوامل نبود نقل و نگارش اسباب صدور احادیث می‌تواند در قالب مقاله‌ای مستقل طرح شود. بحث اسباب صدور احادیث به قدری گسترده است که کتاب‌ها و مقالاتی چند در این زمینه تألیف شده‌اند (برای نمونه، بنگرید به حاجی ۱۳۸۶؛ فرزند وحی ۱۳۸۷). یکی از این مقالات «گونه‌شناسی، اعتبار و معایب سبب ورود حدیث» (حاجی ۱۳۸۸: ۵۲) است که به سه بحث گونه‌شناسی، اعتبار، و آسیب‌شناسی اسباب ورود حدیث پرداخته است، درحالی‌که در مقاله سابق‌الذکر، با وجود عنوان کلی‌اش، به هیچ‌یک از آن‌ها اشاره نشده است، البته مقاله حاضر نیز به دلیل پرداختن به سه موضوع گونه‌شناسی، اعتبار، و آسیب‌شناسی از همان مشکل کلیت عنوان رنج می‌برد، زیرا هریک از مباحث یادشده خود قابلیت بحث در قیامت مقاله‌ای جداگانه را دارد.

در سایر مقالات نیز چنین جوی حاکم است؛ مقاله «خاورشناسی و حدیث» پس از بحثی کوتاه درباره شکل‌گیری مطالعات خاورشناسی در حدیث به نام و آثار سی نفر از خاورشناسانی که در حدیث مطالعاتی داشته‌اند اشاره کرده و در ادامه فعالیت‌های حدیثی مستشرقان را در حوزه‌های معجم‌نگاری، ترجمه، تصحیح، و تألیف نام برده و در پایان، جریان‌ها و مکتب‌های خاورشناسی در حوزه حدیث را بازگو کرده و بدین‌سان مقاله‌ای در حد مقالات مروری فراهم آورده است. زحمتی که مؤلف مقاله متحمل شده فقط رنج گردآوری عناوین کتاب‌ها و دسته‌بندی آن‌هاست؛ درحالی‌که، مقاله پژوهشی باید گزارشی از نتایج یک پژوهش بدیع یا ره‌یافتی نو به موضوعی تثبیت‌شده باشد (حیاتی و علیجانی ۱۳۸۹: ۲۰)، البته نگارنده منکر فواید مقالات مروری نیست، اما بحث بر سر جایگاه پژوهشی مقاله است که ظاهراً مقاله یادشده فاقد آن است، زیرا فقط بحث جریان‌شناسی مطالعات حدیثی خاورشناسان، که یکی از عناوین فرعی آن است، قابلیت عرضه در قیامت مقاله‌ای مستقل را دارد و همین امر در سایر عناوین فرعی آن نیز صادق است. فهرست منابع مقاله نشان می‌دهد که بسیاری از عناوین فرعی آن پیش‌تر در کتاب‌هایی مستقل آمده‌اند؛ مثلاً کتاب‌هایی چون تاریخ حرکت الاستشراق، المستشرقون و الحدیث النبوی، مناهج المستشرقین، نقد آثار خاورشناسان، طبقات المستشرقین، و ... آثاری‌اند که درباره مباحث فرعی یادشده در مقاله مذکور بحث کرده‌اند و مؤلف نیز از آن‌ها اطلاع داشته است. پی‌آمد طبیعی انتخاب چنین عناوینی سطحی‌نگری و تولید نکردن علم است (حری ۱۳۷۸: ۱۱). شایان ذکر است که در محتوای برخی از مقالات یادشده نوآوری‌های ارزش‌مندی دیده می‌شود، اما بی‌دقتی در انتخاب عنوان باعث شده است که عنوانی کلی برای مقاله انتخاب و

این تصور برای خواننده ایجاد شود که مقاله از موضوعی کلی سخن می‌گوید؛ مثلاً مقاله «نگاهی به جایگاه علمی علی بن ابراهیم ...» در زمینه انتساب کردن یا نکردن بخشی از تفسیر قمی به علی بن ابراهیم دارای مباحث تازه‌ای است، اما بخش عمده‌ای از مقاله فقط به معرفی علی بن ابراهیم اختصاص یافته که صرفاً گردآوری اطلاعات رجالی است و جایگاه علمی مقاله را به شدت تنزل داده است، زیرا آوردن مطالبی که در جهت پرسش اصلی مقاله نباشد، آن را از اعتبار پژوهشی بودن خارج می‌کند (علیزاده و قاسمی ۱۳۹۰: ۵۲). علاوه بر این، انتخاب عنوان یادشده باعث شده است که محتوای مقاله کلی جلوه کند، در حالی که مقاله از موضوعی جزئی بحث می‌کند.

۲.۱.۳ مقالات دارای عنوان کلی و محتوای جزئی

این مقالات به درستی ارزش نشر در مجلات پژوهشی را ندارند، اما بی‌توجهی مؤلفان به اصول انتخاب عنوان باعث گزینش عناوینی کلی برای مقالات شده است. خواننده این مقالات به محض مشاهده عنوان، به تصور این که محتوای آن نیز همانند عنوانشان کلی است، ممکن است از مطالعه آن خودداری کند و میزان مخاطبان مقاله و ارجاعات به آن کم شود. عناوین زیر دارای این مشکل است:

۱. «تأملی بر روایات خواب قیلوله» (شماره ۴۲)؛
۲. «حسین بن عبدالوهاب و عیون المعجزات» (شماره ۴۲)؛
۳. «نگاهی دیگر به تفسیر اثری» (شماره ۴۳)؛
۴. «تاریخ‌مندی در مطالعات حدیثی» (شماره‌های ۴۵ و ۴۶)؛
۵. «تحلیلی درباره احادیث غیبت در کتاب الغیبه نعمانی» (شماره‌های ۴۵ و ۴۶)؛
۶. «سرچشمه‌های احادیث» (شماره ۴۷).

مثلاً عنوان «تأملی بر روایات خواب قیلوله» کلی است؛ خواننده با ملاحظه این عنوان تصور می‌کند که همه مباحث مربوط به روایات خواب قیلوله اعم از ارزیابی سندی و متنی، تاریخ‌گذاری، دلالت روایات، احکام فقهی مترتب بر روایات خواب قیلوله، مباحث مکانی و زمانی مربوط به خواب قیلوله، و ... در این مقاله آمده‌اند، اما مقاله فقط زمان خواب قیلوله را بررسی کرده است؛ بنابراین، موضوع آن کاملاً جزئی است. مقاله «نگاهی دیگر به تفسیر اثری» نیز کلی جلوه می‌کند، اما نویسنده فقط تعریف روایات تفسیری را مطالعه کرده است. عنوان مقاله «سرچشمه‌های احادیث» نیز کلی است، در حالی که محتوای مقاله به رفع ابهام

فرازی از یکی از زیارات با استعانت از فرازی دیگر از زیارتی دیگر پرداخته و بدین ترتیب ادعای وحدت منشأ احادیث را مطرح کرده است و از این رو محتوای مقاله کاملاً تخصصی و نتایج آن بدیع است. عنوان مقاله «حسین بن عبدالوهاب و عیون المعجزات» نیز کلی است. هر خواننده‌ای با دیدن این عنوان تصور می‌کند که نویسنده فقط اطلاعاتی درباره زندگی این فرد گردآوری کرده و در کنار اطلاعاتی درباره کتاب *عیون المعجزات* وی قرار داده و مقاله‌ای تهی از نوآوری را فراهم آورده است، اما نویسنده در پرتو اطلاعات یادشده در حقیقت به جریان‌شناسی امامیه پرداخته و جریان سومی را در کنار جریان اخباری و عقل‌گرا معرفی کرده و از این منظر نوآوری داشته است. اگر به جای عنوان یادشده عنوان جزئی «تحلیل محتوایی *عیون المعجزات* از منظر جریان‌شناسی فکری امامیه» انتخاب می‌شد، هم عنوان جزئی می‌شد و هم هیجان خواننده برای مطالعه مقاله برانگیخته می‌شد.

۳.۱.۳ ارزیابی

از میان ۸۶ مقاله بررسی شده، هجده عنوان (یعنی ۲۱ درصد مقالات) فاقد معیار نخست برای عناوین مقالات پژوهشی‌اند و از کلی بودن عنوان رنج می‌برند.

۲.۳ میزان وضوح در عناوین مقالات مجله علوم حدیث

در عناوین تعدادی از مقالات علوم حدیث شرط گویایی رعایت نشده است؛ یعنی عنوان به گونه‌ای انتخاب شده است که یا تعقید و پیچیدگی لفظی دارد یا به گونه‌ای است که در فهرست جست‌وجوهای کاربران قرار نمی‌گیرد. درنگی در عناوین زیر مدعای یادشده را اثبات می‌کند:

۱. «روایات تفسیری و حدیث رمزنگاری قرآن» (شماره ۳۹)؛
۲. «سنجش یک حدیث درباره مدلول حروف مقطعه» (شماره ۳۹)؛
۳. «اختلاف قرائت یا تحریف قرآن؛ نگاهی به نقل روایات شیعه در تفسیر التبیان» (شماره ۴۰)؛
۴. «حکم شرعی وضع حدیث و بررسی دلایل موافقان وضع حدیث» (شماره ۴۰)؛
۵. «حدیث فضایل و اخلاق فلسفی» (شماره ۴۱)؛
۶. «نقد و بررسی تحلیلی - متنی فرازی از دعای کمیل» (شماره ۴۲)؛
۷. «حسین بن عبدالوهاب و عیون المعجزات» (شماره ۴۲)؛

۸. «چون و چرایی در تشخیص موضوعات در الموضوعات فی الآثار والخبار» (شماره ۴۳)؛
۹. «اسناد در روایات اسلامی» (شماره‌های ۴۵ و ۴۶)؛
۱۰. «نگاهی به جایگاه علمی علی بن ابراهیم قمی و دوران و آثار او» (شماره ۴۷)؛
۱۱. «سرچشمه‌های احادیث» (شماره ۴۷)؛
۱۲. «گام‌های شکل‌گیری نخستین مکتب حدیثی شیعه» (شماره ۴۷)؛
۱۳. «روایات اهل بیت در منابع اهل سنت» (شماره ۴۷)؛
۱۴. «کاستی‌ها و لغزش‌های یک نوشته در گزارش زندگی فضل بن شاذان نیشابوری» (شماره ۴۸).

عنوان «روایات تفسیری و حدیث رمزنگاری قرآن» پیچیدگی دارد؛ خواننده گمان می‌کند که بحث مقاله درباره حدیثی خاص است، در حالی که مقاله از مجموعه‌ای از احادیث سخن می‌گوید که به رمزنگاری قرآن مربوط‌اند. بنابراین، بهتر بود به جای «حدیث» واژه «احادیث» یا «روایات» در عنوان می‌آمد. این مشکل در مقاله «حکم شرعی وضع حدیث و بررسی دلایل موافقان وضع حدیث» هم دیده می‌شود؛ عبارت «موافقان وضع حدیث» این مطلب را به خواننده القا می‌کند که بحث درباره افرادی است که وقوع جعل را در روایات پذیرفته‌اند، در حالی که مقاله از اندیشمندانی سخن می‌گوید که به عدم حرمت جعل حدیث معتقدند. بنابراین، عبارت «تحلیل دلایل طرف‌داران جواز جعل حدیث» بهتر بود. غیر از دو عنوان یادشده که تعقید لفظی دارند، سایر عناوین یادشده به گونه‌ای انتخاب شده‌اند که مقاله را از فهرست جست‌وجوهای کاربران خارج می‌کنند. برای مثال، عنوان «سنجش یک حدیث درباره مدلول حروف مقطعه» به گونه‌ای انتخاب شده است که اگر کسی درباره حدیث «فضیلت الف بر سایر حروف الفبا»، که در متن مقاله ارزیابی شده است، جست‌وجویی انجام دهد، با ملاحظه این عنوان آن را از فهرست خود حذف می‌کند؛ چون عنوان نشان نمی‌دهد که در مقاله از این حدیث سخن رفته باشد. عنوان «حدیث فضایل و اخلاق فلسفی» هم به همین دلیل مناسب نیست، زیرا معلوم نیست منظور از حدیث فضایل کدام حدیث است. عنوان «چون و چرایی در تشخیص موضوعات ...» هم به علت مشخص نبودن نوع «چون و چرا»ی یادشده واضح نیست و اگر عنوان «ضرورت بازپژوهی مبانی تشخیص موضوعات با تأکید بر خطاهای کتاب الموضوعات فی الآثار والخبار» انتخاب می‌شد، نوع چون و چرای مطرح در مقاله روشن‌تر می‌شد. مقاله «گام‌های نخستین شکل‌گیری مکتب حدیثی شیعه» هم به علت اشاره نکردن به مکتب کوفه، که محور مقاله

است، وضوح کافی را ندارد. عنوان «روایات اهل بیت در منابع اهل سنت» هم که از مقالات نگارنده این سطور است، به علت اشاره نکردن به استقرای تام در متن مقاله، فاقد وضوح لازم است. در سایر مقالات نیز وضع همین گونه است، اما برای پرهیز از اطالۀ سخن از نقد یک‌یک عناوین صرف نظر می‌شود.

۱.۲.۳ ارزیابی

عناوین چهارده مقاله از مقالات علوم حدیث فاقد شرط وضوح و گویایی اند که این تعداد شانزده درصد کل مقالات را شامل می‌شود.

۳.۳ میزان تازگی در عناوین مقالات مجله علوم حدیث

عناوین زیر از مقالات علوم حدیث فاقد معیار تازگی اند، البته این بدان معنا نیست که محتوای این مقالات فاقد نوآوری است، بلکه جنبه نوآوری مقالات در عناوین آن‌ها جلوه‌گر نشده است:

۱. «نگاهی کلی به اسباب صدور احادیث» (شماره ۳۹)؛
۲. «خاورشناسی و حدیث» (شماره ۳۹)؛
۳. «نگاهی به مجله پژوهش‌های حدیث» (شماره ۳۹)؛
۴. «مقدمه‌ای بر صحیفه سجادیه» (شماره ۴۱)؛
۵. «بررسی کتاب التشریف بالمنن...» (شماره ۴۱)؛
۶. «نگاهی دیگر به تفسیر اثری» (شماره ۴۳)؛
۷. «اسناد در روایات اسلامی» (شماره‌های ۴۵ و ۴۶)؛
۸. «نگاهی به جایگاه علمی علی بن...» (شماره ۴۷)؛
۹. «سیری در کتاب الوافی» (شماره ۴۰).

درباره برخی از عناوین یادشده پیش‌تر بحث شد، اما برای مثال عنوان «مقدمه‌ای بر صحیفه سجادیه» هیچ نوآوری خاصی را نشان نمی‌دهد و مخاطب گمان می‌کند مقدمه‌ای مثل ده‌ها مقدمه دیگر درباره صحیفه است، درحالی‌که محتوای مقاله حاوی حرف‌هایی تازه است. عنوان «بررسی کتاب التشریف...» نیز این تصور را ایجاد می‌کند که مقاله صرفاً این کتاب را معرفی کرده است و اگر متن مقاله حرف تازه‌ای داشته باشد، این عنوان از آن حکایت ندارد.

۱.۳.۳ ارزیابی

تعداد نه عنوان از عناوین مقالات فاقد شرط تازگی است که این رقم یازده درصد کل مقالات را شامل می‌شود.

۴.۳ میزان اختصار در عناوین مقالات مجله علوم حدیث

تعدادی از مقالات علوم حدیث از این مشکل رنج می‌برند. به عناوین زیر توجه کنید:

۱. «صحابی کیست؟ تحلیل انتقادی تعریف محمد هادی معرفت و ابن حجر از صحابه» (شماره ۴۱)؛

۲. «چیستی باطن قرآن کریم از منظر روایات و بررسی دیدگاه‌ها براساس آن» (شماره ۴۲)؛

۳. «کوه قاف اسطوره یا واقعیت؟ ارزیابی جایگاه کوه قاف در احادیث تفسیری و متون روایی» (شماره‌های ۴۵ و ۴۶)؛

۴. «نگاهی به جایگاه علمی علی بن ابراهیم قمی (۲۳۰-۳۱۰ ق) و دوران و آثار او» (شماره ۴۷)؛

۵. «حجیت و نقش دانش‌های بشری در فهم و نقد روایات از دیدگاه علامه شعرانی» (شماره ۴۸)؛

۶. «کاستی‌ها و لغزش‌های یک نوشته در گزارش زندگی فضل بن شاذان نیشابوری (م ۲۶۰ ق)» (شماره ۴۸).

عناوین یادشده خیلی هم طولانی نیستند، اما با اندک تأملی در عبارات می‌توان آن‌ها را به گونه‌ای کوتاه کرد که چیزی از بار معنایی عناوین کم نشود؛ برای نمونه، عناوین زیر پیش‌نهاد می‌شوند:

۱. تحلیل انتقادی تعریف محمد هادی معرفت و ابن حجر از صحابی؛

۲. مفهوم باطن قرآن در روایات و ارزیابی دیدگاه‌ها براساس آن؛

۳. ارزیابی اصالت و واقعیت کوه قاف در پرتو تحلیل روایات تفسیری؛

۴. جایگاه علمی علی بن ابراهیم و دوران و آثار او؛

باید توجه کرد که در عنوان نیازی به ذکر تاریخ نیست و در اسامی افراد هم ذکر نام خانوادگی یا عنوان مشهورتر کفایت می‌کند و نیازی به ذکر جزئیات اسامی نیست، مگر این‌که تشابه اسمی موجب اشتباه خواننده شود.

۵. حجیت و نقش دانش‌های بشری در فهم و نقد روایات؛ مطالعه موردی دیدگاه علامه شعرانی؛

در این مورد، باتوجه به ممکن نبودن اختصار عنوان، می‌توان آن را به دو عنوان اصلی و فرعی تقسیم کرد. عبارت قبل از «۴» عنوان اصلی و عبارت بعد از آن عنوان فرعی است.

۶. کاستی‌ها و لغزش‌های یک نوشته درباره زندگی فضل بن شاذان؛

البته شاید بتوان با درنگی در متن این مقالات عناوین بهتری نیز برای آن‌ها پیشنهاد کرد، اما در عناوین پیشنهادی تلاش شده است که بدون دخل و تصرف در محتوای عنوان فعلی عنوانی مشابه آن ارائه شود تا روشن شود که می‌توان با جابه‌جایی کلمات و حذف زواید عنوان را خلاصه‌تر کرد.

عناوین زیر هم هرچند طولانی نیستند، اما واژگان زایدی چون «بررسی» و «پژوهشی» را می‌توان از آن‌ها حذف کرد:

۱. «بررسی کتاب التشریف بالمنن فی التعریف بالفتن» (شماره ۴۱)؛

۲. «نقد و بررسی تحلیلی - متنی فرازی از دعای کمیل» (شماره ۴۲)؛

۳. «بررسی و نقد تفسیر روایی در فی ظلال القرآن» (شماره ۴۴)؛

۴. «پژوهشی در حدیث قتیل العبره» (شماره‌های ۴۵ و ۴۶).

۱.۴.۳ ارزیابی

عناوین شش مقاله از مقالات علوم حدیث نسبتاً طولانی‌اند که این تعداد هفت درصد مقالات را شامل می‌شود. عناوین چهار مقاله هم هرچند طولانی نیستند، اما زوایدی دارند.

۵.۳ میزان دقت در عناوین مقالات مجله علوم حدیث

عناوین برخی از مقالات علوم حدیث از دقت کم‌تری برخوردارند؛ به موارد زیر توجه کنید:

۱. «ویژگی‌های مشترک نقد حدیث نزد محققان مسلمان و غربی؛ اقسام واضعان حدیث

ازنگاه ابن‌جوزی» (شماره ۳۹)؛

۲. «نگاهی کلی به اسباب صدور احادیث» (شماره ۳۹)؛
۳. «نقد و بررسی ضرب قرآن» (شماره ۴۱)؛
۴. «بررسی کتاب التشریف بالمنن فی التعریف بالفتن» (شماره ۴۱)؛
۵. «تاریخ‌گذاری تفسیر موسوم به ابن عباس؛ چند نکته تکمیلی» (شماره ۴۲)؛
۶. «تأملی بر روایات خواب قیلوله» (شماره ۴۲)؛
۷. «نگاهی دیگر به تفسیر اثری» (شماره ۴۳)؛
۸. «تحلیلی فقهی از حدیث نبوی محلل» (شماره‌های ۴۵ و ۴۶)؛
۹. «تحلیلی درباره احادیث غیبت در کتاب الغیبه نعمانی» (شماره‌های ۴۵ و ۴۶)؛
۱۰. «اسناد در روایات اسلامی» (شماره‌های ۴۵ و ۴۶)؛
۱۱. «نگاهی به جایگاه علمی علی بن ابراهیم ...» (شماره ۴۷)؛
۱۲. «سرچشمه‌های احادیث» (شماره ۴۷)؛
۱۳. «جامعه آرمانی در کلام حضرت زهرا» (شماره ۴۸).

عنوان مقاله نخست از دو بحث جداگانه حکایت دارد و باید وجه اشتراک دو بحث در عنوان مقاله منعکس شود. مقاله «نقد و بررسی ضرب قرآن» هم مشخص نیست که در چه حوزه‌ای بحث می‌کند، درحالی‌که متن مقاله از روایات ضرب قرآن بحث می‌کند. در عنوان «بررسی کتاب ...» هم معلوم نیست که دقیقاً چه چیزی بررسی می‌شود. منظور از «چند نکته تکمیلی» نیز در مقاله «تفسیر ابن عباس» روشن نیست. در مقاله «تحلیل فقهی ...» عبارت «لعن محلل» درست‌تر به نظر می‌رسد. در سایر عناوین نیز مشکل بی‌دقتی دیده می‌شود که برای پرهیز از اطاله کلام از تحلیل آن‌ها صرف نظر می‌شود.

۱.۵.۳ ارزیابی

سیزده مقاله از مقالات علوم حدیث از بی‌دقتی در عنوان رنج می‌برند که این تعداد پانزده درصد مقالات را شامل می‌شود.

۶.۳ میزان جذابیت در عناوین مقالات مجله علوم حدیث

جذابیت امری سلیقه‌ای است، باین حال درنگی در عناوین مقالات زیر نشان می‌دهد که این عناوین نمی‌توانند در جذب خواننده موفق باشند:

۱. «نگاهی کلی به اسباب صدور احادیث» (شماره ۳۹)؛
۲. «نگاهی به مجله پژوهش‌های حدیثی» (شماره ۳۹)؛
۳. «الغیبه شیخ طوسی؛ جامع مباحث عقلی و نقلی در موضوع غیبت» (شماره ۴۰)؛
۴. «بررسی کتاب التشریف بالمنن...» (شماره ۴۱)؛
۵. «نقد و بررسی تحلیلی - متنی فرازی از دعای کمیل» (شماره ۴۲)؛
۶. «نگاهی دیگر به تفسیر اثری» (شماره ۴۳)؛
۷. «اسناد در روایات اسلامی» (شماره‌های ۴۵ و ۴۶)؛
۸. «نگاهی به جایگاه علمی علی بن ابراهیم...» (شماره ۴۷)؛
۹. «سیری در کتاب الوافی» (شماره ۴۷).

عنوان «نگاهی کلی...» سطحی بودن مطالعه را به خواننده القا می‌کند. اصولاً عناوینی که در آن‌ها کلماتی مانند «نگاهی کلی»، «نگاهی کوتاه»، «نگاهی گذرا»، و ... بیاید، از سطحی بودن مطالعه حکایت دارند. سایر عناوین نیز نمی‌توانند خواننده را جذب کنند و می‌توان عناوین بهتری برای آن‌ها پیش‌نهاد کرد. برای نمونه، عناوین زیر پیش‌نهاد می‌شود:

- اجتماع عقل و نقل در موضوع غیبت در الغیبه طوسی؛
- بازپژوهی تعریف تفسیر اثری؛
- انتساب تفسیر قمی به علی بن ابراهیم در ترازوی نقد؛
- سبک‌شناسی و ساختارشناسی الوافی؛
- نقش و جایگاه سند در روایات اسلامی.

۱.۶.۳ ارزیابی

یازده درصد از مقالات بررسی شده از مشکل نبود جذابیت رنج می‌برند.

۷.۳ عناوین منطبق با معیارهای پژوهشی در مجله علوم حدیث

سایر عناوین مقالات از نظر معیارهای پژوهشی مشکل خاصی ندارند که تعداد کل این مقالات ۴۶ مقاله است و ۵۴ درصد مقالات را شامل می‌شود. جدول زیر ارزیابی کلی عناوین مقالات علوم حدیث را ارائه می‌دهد.

جدول ۱. ارزیابی کلی عناوین مقالات علوم حدیث

ردیف	عنوان مقاله	شماره مجله	جزئی بودن	وضوح	تازگی	اختصار	دقت	جذابیت
۱	روایات تفسیری و حدیث رمزنگاری قرآن	۳۹	✓	ندارد	✓	✓	✓	✓
۲	ویژگی های مشترک نقد حدیث نزد محققان مسلمان و غربی؛ اقسام واضعان حدیث از نگاه ابن جوزی	۳۹	✓	✓	✓	✓	ندارد	✓
۳	نگاهی کلی به اسباب صدور احادیث	۳۹	ندارد	✓	ندارد	✓	ندارد	ندارد
۴	مدلول و گستره قرآن در عرض حدیث بر قرآن	۳۹	✓	✓	✓	✓	✓	✓
۵	سنجش یک حدیث درباره مدلول حروف مقطعه	۳۹	✓	ندارد	✓	✓	✓	✓
۶	فقه الحدیث از دیدگاه عرفا	۳۹	ندارد	✓	✓	✓	✓	✓
۷	خاورشناسی و حدیث	۳۹	ندارد	✓	ندارد	✓	✓	✓
۸	درنگی در منابع مکتوب الايضاح	۳۹	✓	✓	✓	✓	✓	✓
۹	نگاهی به مجله پژوهش های حدیثی	۳۹	✓	✓	ندارد	✓	✓	ندارد
۱۰	اختلاف قرائت یا تحریف قرآن؛ نگاهی به نقل روایات شیعه در تفسیر التبیان	۴۰	✓	ندارد	✓	✓	✓	✓
۱۱	حکم شرعی وضع حدیث و بررسی دلایل موافقان وضع حدیث	۴۰	✓	ندارد	✓	✓	✓	✓
۱۲	هم گونی امت ها از نگاه کتاب و سنت	۴۰	✓	✓	✓	✓	✓	✓
۱۳	روش نجاشی در نقد رجال	۴۰	✓	✓	✓	✓	✓	✓
۱۴	شناسایی یک راوی مشترک؛ بررسی رجالی غیاث بن ابراهیم و حضور او در سند احادیث شیعه و اهل سنت	۴۰	✓	✓	✓	✓	✓	✓
۱۵	مصنف عبدالرزاق صنعانی؛ منبعی برای احادیث قرن نخست هجری	۴۰	✓	✓	✓	✓	✓	✓

ندارد	√	√	√	√	√	۴۰	الغیبه شیخ طوسی؛ جامع مباحث عقلی و نقلی در موضوع غیبت	۱۶
√	√	√	√	√	√	۴۰	نظری بر صحیفه پژوهی کفعمی	۱۷
√	ندارد	√	√	√	√	۴۱	نقد و بررسی ضرب قرآن	۱۸
√	√	√	√	ندارد	√	۴۱	حدیث فضایل و اخلاق فلسفی	۱۹
√	√	√	√	√	√	۴۱	درآمدی بر جایگاه روایات پزشکی	۲۰
√	√	√	ندارد	√	√	۴۱	مقدمه‌ای بر صحیفه سجادیه	۲۱
√	√	ندارد	√	√	√	۴۱	صحابی کیست؟ تحلیل انتقادی تعریف محمدهادی معرفت و ابن حجر از صحابه	۲۲
√	√	√	√	√	√	۴۱	روش و عملکرد عمومی نجاشی در فهرست	۲۳
√	√	√	√	√	√	۴۱	وجوه تضعیف و تصحیح اسناد زیارت عاشورا	۲۴
√	√	√	√	√	√	۴۱	تاریخ‌گذاری روایات بر مبنای تحلیل اسناد؛ نقد و بررسی روش‌شناسی خوتیر ینیل	۲۵
ندارد	ندارد	√	ندارد	√	√	۴۱	بررسی کتاب التشریف بالمنن فی التعریف بالفتن	۲۶
√	√	ندارد	√	√	√	۴۲	چیستی باطن قرآن کریم از منظر روایات و بررسی دیدگاه‌ها بر اساس آن	۲۷
√	ندارد	√	√	√	√	۴۲	تاریخ‌گذاری تفسیر موسوم به ابن عباس؛ چند نکته تکمیلی	۲۸
√	√	√	√	√	√	۴۲	تفسیر نعمانی؛ بازشناسی منابع و هویت مؤلف	۲۹
√	ندارد	√	√	√	ندارد	۴۲	تأملی بر روایات خواب قبیلوه	۳۰
ندارد	√	√	√	ندارد	√	۴۲	نقد و بررسی تحلیلی - متنی فرازی از دعای کمیل	۳۱
√	√	√	√	√	√	۴۲	نظریه توسعه تعبدی سیره عقلا در حجیت خیر واحد	۳۲
√	√	√	√	√	√	۴۲	روش فهم حدیث در شرح اصول الکافی ملا صالح مازندرانی	۳۳

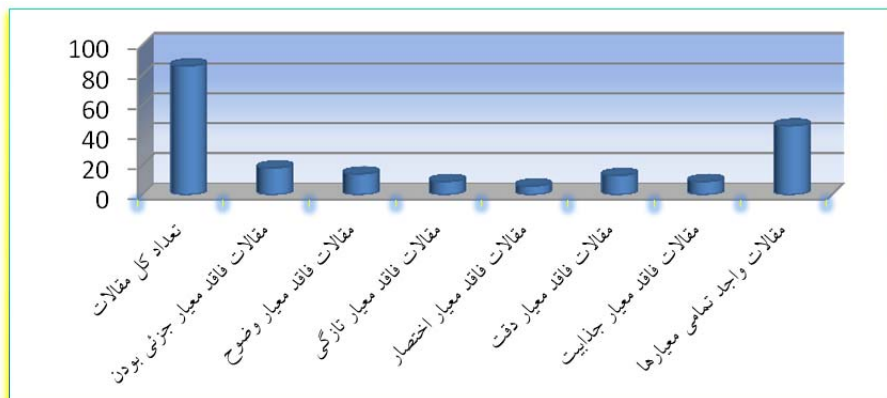
نقد و بررسی عناوین مقالات پژوهشی رشته علوم حدیث از منظر ... ۷۵

√	√	√	√	√	ندارد	۴۲	سیر تاریخی سبک‌های نگارشی حدیث	۳۴
√	√	√	√	ندارد	ندارد	۴۲	حسین بن عبدالوهاب و عیون المعجزات	۳۵
√	√	√	√	√	√	۴۳	صحیحہ ابان و تأثیر آن بر شیوہ استنباط	۳۶
√	√	√	√	√	√	۴۳	دامنه معنایی حکمت در قرآن، اخلاق و حدیث	۳۷
√	√	√	√	√	√	۴۳	حدیث ذباب؛ آموزه‌های طبی یا حدیثی مجعول	۳۸
√	√	√	√	√	√	۴۳	گرایش‌های مانوی در روایت «اکله الخضر»	۳۹
√	√	√	√	√	ندارد	۴۳	حوزه حدیثی مغاربه	۴۰
ندارد	ندارد	√	ندارد	√	ندارد	۴۳	نگاهی دیگر به تفسیر اثری	۴۱
√	√	√	√	ندارد	√	۴۳	چون‌وچرایی در تشخیص موضوعات در الموضوعات فی الآثار والاختیار	۴۲
√	√	√	√	√	√	۴۳	بازشناسی یک راوی؛ اسماعیل بن ابی‌زیاد سکونی	۴۳
√	√	√	√	√	√	۴۴	پژوهشی درباره حدیث «السعيد سعيد في بطن امه...»	۴۴
√	√	√	√	√	√	۴۴	بررسی و نقد تفسیر روایی در فی ظلال القرآن	۴۵
√	√	√	√	√	ندارد	۴۴	پیوند تاریخ با حدیث در میان مسلمین	۴۶
√	√	√	√	√	√	۴۴	روایات ضرب قرآن به قرآن در ترازوی نقد	۴۷
√	√	√	√	√	√	۴۴	انطباق برخی نمونه‌های تفسیری در نهج البلاغه با روش‌های تفسیری	۴۸
√	√	√	√	√	√	۴۴	جمع قرآن؛ بازنگری دیدگاه‌های غربی در پرتو پیشرفت‌های روش‌شناختی جدید	۴۹
√	√	√	√	√	ندارد	۴۴	تعامل مکتب حدیثی بغداد و ری	۵۰
√	√	√	√	√	√	۴۴	سیر انتقال میراث مکتوب شیعه در آینه فهرست‌ها	۵۱

✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۴	خلل‌زدایی از اسناد روایات؛ راه‌کارها و قراین	۵۲
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۴	ریشه‌یابی خطاهای ابن‌جویری در نقد حدیث در کتاب الموضوعات	۵۳
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۶ و ۴۵	قاعده زرین در حدیث و اخلاق	۵۴
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۶ و ۴۵	پژوهشی در حدیث قتیل العبره	۵۵
✓	✓	ندارد	✓	✓	✓	۴۶ و ۴۵	کوه قاف اسطوره یا واقعیت؟ ارزیابی جایگاه کوه قاف در احادیث تفسیری و متون روایی	۵۶
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۶ و ۴۵	ملاک انتخاب پیامبران و امامان از منظر احادیث	۵۷
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۶ و ۴۵	درآمدی بر روش‌شناسی فهم معارف روان‌شناختی از احادیث	۵۸
✓	ندارد	✓	✓	✓	✓	۴۶ و ۴۵	تحلیلی فقهی از حدیث نبوی محلل	۵۹
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۶ و ۴۵	بررسی روایات رؤیت هلال و دلالت آن‌ها بر رؤیت با ابزار نوین	۶۰
✓	✓	✓	✓	✓	ندارد	۴۶ و ۴۵	تاریخ‌مندی در مطالعات حدیثی	۶۱
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۶ و ۴۵	ارزیابی اسناد الکافی از منظر علامه مجلسی در <i>مرآة العقول</i>	۶۲
✓	ندارد	✓	✓	✓	ندارد	۴۶ و ۴۵	تحلیلی درباره احادیث غیبت در کتاب الغیبه نعمانی	۶۳
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۶ و ۴۵	روش‌شناسی علامه محمدتقی شوشتری در نقد احادیث ساختگی؛ کاوشی در کتاب الاخبار الدخیله	۶۴
ندارد	ندارد	✓	ندارد	ندارد	ندارد	۴۶ و ۴۵	اسناد در روایات اسلامی	۶۵
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۶ و ۴۵	برنامه‌نویسی و کتاب البرنامج وادی آشی	۶۶
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۶ و ۴۵	درآمدی بر مناقب‌نگاری اهل‌بیت	۶۷
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۶ و ۴۵	دغدغه‌های ترجمه متون دینی؛ گزارشی از همایش ترجمه متون دینی	۶۸

نقد و بررسی عناوین مقالات پژوهشی رشته علوم حدیث از منظر ... ۷۷

ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	۴۷	نگاهی به جایگاه علی بن ابراهیم قمی (۲۳۰-۳۱۰ق) و دوران و آثار او	۶۹
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۷	غربت و اغتراب؛ درنگی در حدیث بدأ الاسلام غریبا و سیعود غریبا؛ فطوبی للغریاء	۷۰
✓	ندارد	✓	✓	ندارد	ندارد	۴۷	سرچشمه‌های احادیث	۷۱
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۷	رجال شیعی ناشناخته از نیمه نخست قرن هفتم هجری	۷۲
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۷	جستاری در کتبه و فرهنگ عربی اسلامی	۷۳
✓	✓	✓	✓	ندارد	✓	۴۷	گام‌های شکل‌گیری نخستین مکتب حدیثی شیعه	۷۴
✓	✓	✓	✓	ندارد	✓	۴۷	روایات اهل بیت در منابع اهل سنت	۷۵
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۷	منازعات درباره جایگاه حدیث در اسلام	۷۶
ندارد	✓	✓	ندارد	✓	ندارد	۴۷	سیری در کتاب الوافی	۷۷
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۸	دامنه حجیت احادیث تفسیری	۷۸
✓	✓	ندارد	✓	✓	✓	۴۸	حجیت و نقش دانش‌های بشری در فهم و نقد روایات ازدیدگاه علامه شعرانی	۷۹
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۸	معرفی و روش‌شناسی شرح نهج البلاغه ابن‌میشم بحرانی	۸۰
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۸	روش‌شناسی نقد و فهم حدیث در تفسیر المنار	۸۱
✓	✓	✓	✓	✓	ندارد	۴۸	اخلاق سیاسی در رفتار پیامبر	۸۲
✓	ندارد	✓	✓	✓	ندارد	۴۸	جامعه آرمانی در کلام حضرت فاطمه زهرا	۸۳
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۸	بازکاوی مفهوم و کاربرد واژه‌های زکات و صدقه در روایات	۸۴
✓	✓	ندارد	✓	ندارد	✓	۴۸	کاستی‌ها و لغزش‌های یک نوشته در گزارش زندگی فضل بن شاذان نیشابوری (م ۲۶۰ق)	۸۵
✓	✓	✓	✓	✓	✓	۴۸	قدمت و خاستگاه اسناد	۸۶

نمودار ۱. میزان رعایت معیارهای مربوط به عنوان در مقالات علوم حدیث

۴. نتیجه‌گیری

از آنچه گفته آمد، مطالب زیر نتیجه می‌شود:

الف) از مهم‌ترین ویژگی‌های عنوان مطلوب در مقالات پژوهشی جزئی‌بودن، وضوح، تازگی، اختصار، دقت، و جذابیت است؛

ب) از ۸۶ عنوان مقاله بررسی شده ۴۶ عنوان همه شرایط را دارند و این رقم ۵۴ درصد مقالات را تشکیل می‌دهد؛

ج) ۱۸ عنوان (۲۱ درصد) از کلی بودن رنج می‌برند و ۱۴ عنوان (۱۶ درصد) وضوح کافی ندارند؛

د) ۱۱ درصد عناوین مقالات تازگی ندارند و ۶ عنوان (۷ درصد) نیز شرط اختصار را ندارند؛

ه) ۱۳ عنوان (۱۵ درصد) دقت لازم را ندارد. تعداد ۹ عنوان (۱۱ درصد) نیز جذاب نیستند؛

و) در مجموع، ۲۵ عنوان (۲۹ درصد) فقط یک مشکل دارند، ۸ عنوان (۹ درصد) دارای دو مشکل، و ۷ عنوان (۸ درصد) نیز بیش از دو مشکل دارند؛

ز) توجه به معیارهای یادشده در انتخاب عناوین مقالات از سوی پژوهش‌گران میزان مطالعه مقاله و ارجاعات به آن را افزایش می‌دهد. نقش داوران تیزبین و نکته‌سنج نیز در ارزیابی دقیق عناوین مقالات علمی در کاهش خطاها و افزایش کیفیت عناوین مقالات انکارناپذیر است.

کتابنامه

- آخوندزاده، شاهین و دیگران (۱۳۸۶)، *مبانی نگارش علمی*، تهران: مرز فکر.
- استاپلتون، پل (۱۳۷۹)، *نگارش مقالات پژوهشی*، ترجمه محمدباقر شمس، کرمانشاه: طاقبستان.
- ایازی، سید محمدعلی (۱۳۸۵)، «نقد و بررسی ضرب قرآن»، فصلنامه علوم حدیث، س ۱۱، ش ۴۱، تابستان.
- بابازاده اقدم، عسگر و حسین خانی کلقای (۱۳۹۲)، «نقدی بر شیوه مقدمه‌نویسی در مقالات ادبیات فارسی»، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، س ۱۳، ش ۲۷، تابستان.
- بست، جان (۱۳۶۶)، *روش‌های تحقیق در علوم تربیتی*، ترجمه حسن پاشا شریفی و نرگس طالقانی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- حاجی، حمزه (۱۳۸۶)، *بررسی تحلیلی اسباب ورود حدیث نبوی در صحاح سته و کتب اربعه*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، قم: دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه قم.
- حاجی، حمزه (۱۳۸۸)، «گونه‌شناسی، اعتبار و معایب سبب ورود حدیث»، فصلنامه علوم حدیث، س ۱۴، ش ۵۴، زمستان.
- حیبی، اسماعیل و زهره میرحسینی (۱۳۸۷)، «نگارش مقالات علمی با رعایت معیارهای ISI (مؤسسه اطلاعات علمی)»، فصلنامه دانش‌شناسی (علوم کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی و فناوری اطلاعات)، س ۱، ش ۲، پاییز.
- حری، عباس (۱۳۷۸)، *آیین نگارش علمی*، تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.
- حیاتی، زهیر و رحیم علیجانی (۱۳۸۹)، *نگارش مقاله و گزارش سایر انتشارات علمی*، تهران: چاپار.
- خاکی، غلامرضا (۱۳۹۱)، *روش تحقیق در مدیریت (با رویکرد پیمایشی)*، تهران: فوژان.
- خسرووردی، محمود (۲۸ تیر ۱۳۹۳)، «چکیده شیوه‌نامه A.P.A»، دست‌رسی در <http://journal.bpj.ir/ViewContent.aspx?PageID=18>.
- رستمی، محمدحسن (۱۳۸۹)، «باران در روایات»، فصلنامه علوم حدیث، س ۱۵، ش ۵۸، پاییز.
- رضایی، رمضان (۱۳۸۸)، «بر مرکب خیال»، فصلنامه بهارستان سخن (ادبیات فارسی)، س ۴، ش ۱۳، بهار و تابستان.
- رضی، احمد (۱۳۹۱)، *پژوهش‌های مسئله‌محور در مطالعات ادبی*، دوفصلنامه فنون ادبی، س ۴، ش ۱، بهار و تابستان.
- زنجانی، برات (۱۳۸۶)، «اتیمولوژی واژه مسلمان»، فصلنامه بهارستان سخن، س ۳، ش ۹، بهار.
- ستوده، غلامرضا (۱۳۷۱)، *مرجع‌شناسی و روش تحقیق در ادبیات فارسی*، تهران: سمت.
- سرمد، زهره و دیگران (۱۳۷۸)، *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، تهران: برگه.
- سیف، علی اکبر (۱۳۷۵)، *روش تهیه پژوهش‌نامه در روان‌شناسی و علوم تربیتی*، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی رودهن.

۸۰ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال شانزدهم، شماره ششم، بهمن و اسفند ۱۳۹۵

- ظریف، فرهاد (۲۸ تیر ۱۳۹۳)، «راه‌نمای تهیه مقالات فصل‌نامه علمی - تخصصی مهندسی مکانیک جامدات»، دسترسی در <http://pcbj.mihanblog.com/post/page/61>.
- عسکری، صادق (۱۳۸۹)، «نقدی بر انتخاب موضوع و عنوان مقاله در مجلات علمی - پژوهشی زبان و ادبیات عربی»، مجله زبان و ادبیات عربی، س ۱، ش ۲، بهار و تابستان.
- علیزاده، ولی‌اله و محمدعلی قاسمی (۱۳۹۰)، شیوه مقاله‌نویسی، قم: مرکز فقهی ائمه اطهار.
- فتوحی، محمود (۱۳۸۹)، آیین نگارش مقاله علمی پژوهشی، تهران: سخن.
- فرامرز قراملکی، احد (۱۳۸۳)، اصول و فنون پژوهش در گستره دین‌پژوهی، قم: مدیریت حوزه علمی.
- فرامرز قراملکی، احد (۱۳۹۰)، روش‌شناسی مطالعات دینی، مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
- فرانکفورد، چاوا و دیوید نچمپاس (۱۳۸۱)، روش‌های پژوهش در علوم اجتماعی، ترجمه فاضل لاریجانی و رضا فاضلی، تهران: سروش.
- فرزند وحی، جمال و محمدجعفر شهروزی (۱۳۸۷)، «اسباب ورود حدیث در کافی»، فصل‌نامه سفینه، س ۵، ش ۱۹، تابستان.
- کیوی، ریمون و لوک‌وان کامپنهود (۱۳۷۰)، روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: فرهنگ معاصر.
- محمدی، هاشم (۱۳۹۰)، «یک منظومه با دو نام متفاوت»، فصل‌نامه بهارستان سخن، س ۷، ش ۱۸، پاییز و زمستان.
- مصلائی‌پور یزدی، عباس و محسن دیمه‌کار گراب (۱۳۸۹)، «گونه‌شناسی روایات تفسیری امام رضا»، فصل‌نامه حدیث‌پژوهی، س ۲، ش ۳، بهار و تابستان.
- معرفت، محمدهادی (۱۳۹۱)، علوم قرآنی، قم: مؤسسه فرهنگی تمهید.
- موسوی‌نسب، سید محمدصادق (۱۳۹۰)، «فرضیه کجا لازم است؟»، دوفصل‌نامه پژوهش، س ۳، ش ۲، پاییز و زمستان.
- میرزایی، خلیل (۱۳۹۰)، شیوه علمی مقاله‌نویسی، تهران: جامعه‌شناسان.
- نادری، عزت‌اله و مریم سیف‌نراقی (۱۳۷۵)، روش‌های تحقیق و چگونگی ارزش‌یابی آن در علوم انسانی، تهران: بدر.
- نکونام، جعفر (۱۳۸۲)، روش تحقیق کتاب‌خانه‌ای با تأکید بر علوم اسلامی، قم: دانشگاه قم.
- نکوئیان، علی‌اکبر (۱۳۹۰)، «چگونه یک مقاله علمی بنویسیم؟»، مجله جراحی استخوان و مفاصل ایران، ش ۳۵.
- هال، جرج. م. (۱۳۷۸)، چگونه یک مقاله علمی بنویسیم؟، ترجمه نورالدین پیرمؤذن و دیگران، تهران: مترجمین.
- یداله‌پور، بهروز (۱۳۸۶)، «روایات ضرب قرآن به قرآن در ترازوی نقد»، فصل‌نامه علوم حدیث، س ۱۲، ش ۴۴، تابستان.